

'Vernieuwing, tegen de verdrukking in'

De geschiedenis van het tijdschrift Vernieuwing, 1938-2007

Marijke Huisman

In december 2007 verscheen het laatste nummer van *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*. Met een special over 'Idealen' droeg de redactie het blad ten grave. Daarmee kwam een einde aan de geschiedenis van een tijdschrift dat sinds het ontstaan in 1938 pleitte voor de hervorming van opvoeding, onderwijs en maatschappij. In de loop van zeventig jaar ontstonden er heilige ideologische conflicten over de vraag hoe de vernieuwingsidealen in de praktijk moesten worden gebracht, maar uiteindelijk strandde *Vernieuwing* op de praktische moeilijkheden waarmee een onafhankelijk en door vrijwilligers gemaakt tijdschrift te maken kreeg.

Op 15 december 1938 verscheen bij de firma J. Muusses te Purmerend het eerste nummer van *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs*. Het tijdschrift was het orgaan van de Werkgemeenschap voor *Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs* (wvo), opgericht in 1935 en sinds 1936 de Nederlandse afdeling van de New Educational Fellowship (NEF). Het blad voorzag het publiek van opvoedkundige en onderwijskundige artikelen, alsmede nieuwsberichten uit de wvo en de NEF. Algemeen redacteur was W. Terpstra, gemeentelijk inspecteur lager onderwijs te Utrecht, maar het eerste nummer opende met een bijdrage van wvo-voorzitter Kees Boeke. Onder de kop 'Vernieuwing' formuleerde hij een aantal doelstellingen, zoals: hervorming van scholen tot leefgemeenschappen, meer mogelijkheden tot zelfwerkzaamheid van kinderen, uitbreiding van het curriculum met handenarbeid en lichamelijke ontwikkeling, een beter verband tussen de leervakken en aanpassing van de leerstof aan de leeftijd van het kind, meer verbinding tussen de school en de gemeenschap, en vooral een zodanige wijze van opvoeden en onderwijzen dat kinderen leerden zelfstandig te denken en te handelen:

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

'Wij moeten hen bestand maken tegen de massale suggesties die in onze dagen maar al te gemakkelijk een kuddegeest kweken. Wij moeten hen niet klaarmaken om 'ieder voor zich' carrière te maken, maar hun ogen openen voor de taak die de enkele persoonlijkheid in het geheel der mensheid te vervullen heeft.... Voorwaar, er is voldoende stof om met energie en toewijding aan het werk te gaan!'¹

rijpen... Het was
dus niet uit de
s, maar ook een
dat verzwaarde
is.

traditie valt ons
es Boeke en alle
die Vernieuwing
ar archiefdozen.
agent. De van
niet momenteel
tste veertig jaar
ontsch en geïde-
lariëerden die
dedging van de
noor de klas. Ter-
terugrijpen op
wijze van voor de
slen op concrete
er de onderwijs-
venal. Ons cultu-
nummers waar-
ook in deze tijd

J uit 1993. Er is
el liefde en ken-
in deze tijd van
nieuw. In Ver-
je, maar een on-
druwingen - voor-
n de verbinding
n, het leert voor
ig 2008 van Ver-
en met construc-
zo-mit heropen-
niden ook terug
schijfsduurbe-
slopen selectie
t geen land waar

Vernieuwing jaargang 66, nummer 12, december 2007, pag. 16/17
foto: Vernieuwing-van Gorcum

Tegenover de 'massa-beïnvloeding van onze tijd' stelden verschillende auteurs in de eerste jaargangen de noodzaak van persoonlijkheidsvorming, aangevuld met algemeen-politieke doelen als de ontwikkeling van sociaal en moreel besef en - onder invloed van de oorlog - democratische burgerschapsvorming. De vernieuwers vonden een medestander in Gerrit Bolkestein, een onderwijsinspecteur die in 1939 was aangetreden als minister van onderwijs in het links-liberale noedkabinet-De Geer II. Ook hij zag de versterking van de 'vrije menselijke persoonlijkheid' als de belangrijkste opdracht van de moderne tijd. Hij stelde daarom dat de school aandacht moest besteden aan de fysieke, esthetische en moreel-religieuze vorming van kinderen, en dus niet eenzijdig gericht moest zijn op 'het intellectuele'.²

Tijdens de Duitse bezetting groeide allengs het geloof dat de vernieuwing van onderwijs, opvoeding en samenleving zowel noodzakelijk als aanstaande was: 'Nu komt een nieuwe tijd. Van alle kanten klinkt het ons in de oren. Ieder is er van overtuigd', schreef Terpstra in de zomer van 1940.³ Maar in maart 1941 werd de algemeen redacteur gedwongen afscheid te nemen van *Vernieuwing*. Hij had zich aangemeld als lid van de NSB, waarna in de redactie een discussie was ontstaan over de vraag 'of en hoeverre er bezwaren zouden kunnen bestaan of nog ontstaan, doordat de Algemeen-Redacteur van *Vernieuwing* een uitgesproken politieke mening was toegedaan.' De uitkomst van deze discussie was volgens Kees Boeke dat het beter was als de centrale leiding zich onafhankelijk opstelde ten opzichte van 'de dingen die de mensen op politiek

kennendertig
ons ook laten
Diplotheem
offeren aan
denken. We
grote studeel
sturen. Met
cels die ons
schook om te

De leerz
We gaan hier
ning voor 201
wing-vondert
kandit als op
opvoeding of
hikken. Met
gen wij niet
om de school
sociale klima
geven dat de
met schuld,
ben in de me
deerde jonge
aanienem soll
moet een lee
tegenwicht is
zege er wat vi
gepen aan de
heid voor jon

bleef het rouwen van de school uitgaan van een altijd
beschikbare moeder. Wat wordt de parttime oplossing
van 2008?

Het taal- en rekenprobleem

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

of godsdienstig terrein verdelen'.⁴ Vanaf mei 1940 werd de papierdistributie al door de Duitse bezetter gereguleerd, waardoor het behouden van neutraliteit de facto al lastig was. Vanaf januari 1942 werd het echter ook formeel onmogelijk een onafhankelijk en neutraal blad overeind te houden. Schrijvers en uitgevers die wilden blijven publiceren, werden namelijk verplicht zich aan te melden bij de Nederlandse Kultuurkamer.⁵ In december 1941 verscheen daarom de voorlopig laatste aflevering van *Vernieuwing*.

Het bewaren van de politieke onafhankelijkheid is een terugkerend thema in de vroege geschiedenis van het tijdschrift. Dat leidde in de context van de Koude Oorlog tot een pijnlijke affaire rondom Brecht van den Muijzenberg.⁶ Deze montessoriaan was vanaf het begin betrokken bij de wvo; na de oorlog werd ze redactielid en -secretaris van *Vernieuwing*. Hoewel ook anderen hun streven naar een vernieuwing van onderwijs en opvoeding vaak combineerden met algemene maatschappijkritiek, waren de meeste wvo-prominenten niet actief betrokken bij de partijpolitiek. Van den Muijzenberg zat daarentegen enige tijd voor de cpn in de Tweede Kamer en profileerde zich als uitgesproken communiste. In 1956, na de inval van de Sovjet-Unie in Hongarije, wilden de wvo en *Vernieuwing* echter opnieuw hun politieke neutraliteit bevestigen. Van den Muijzenberg werd daarom uit de redactie en de centrale werkgroep gezet.

1945-1967: bedreiging van de onderwijsvernieuwing

Totdat *Vernieuwing* in november 1945 weer verscheen, waren de vernieuwers afgesneden van hun publicatiekanaal. Toch zetten zij het werk tijdens de oorlog zoveel mogelijk voort. Overal in het land dachten individuen en groepjes na over onderwijs en opvoeding in de naoorlogse samenleving.⁷ Direct na de bevrijding, in juni 1945, kondigde het rooms-rode kabinet Schermerhorn-Drees zelfs een reorganisatie van het onderwijs aan. Dat leidde in wvo-kringen tot hooggespannen verwachtingen.⁸ De centrale werkgroep schreef snel een Memorandum over haar wensen en ideeën ten aanzien van onderwijsvernieuwing. Dat werd in juli 1945 opgestuurd naar Gerard de Leeuw, de nieuwe PVDA-minister van onderwijs. In augustus werd het document besproken op een wvo-conferentie. In oktober volgde de oprichting van een 'Vernieuwingsraad', die in april 1946 een congres hield dat honderden belangstellenden trok.

In de naoorlogse periode verzamelden vernieuwers van allerlei pluimage zich in de wvo. Het ledental verdubbelde van 441 in januari 1938 naar bijna negenhonderd aan het einde van 1946.⁹ In 1948 verscheen *Vernieuwing* in een oplage van 3500 exemplaren.¹⁰ Hoewel de animo dus groot was, meende Brecht van den Muijzenberg dat de vernieuwing van opvoeding en onderwijs in veel gevallen beperkt bleef tot een 'vernieuwing van methode, zonder vernieuwing van de geest'.¹¹ Bij de opening van de tiende jaargang (1950-1951) constateerde de redactie dan ook dat de verwachte vernieuwing niet had plaatsgevonden:

'De tijdsomstandigheden bleken ontmoedigend, soms zelfs vijandig tegenover elke progressieve beweging. Daarenboven waren verschillende vernieuwingsrichtingen in zekere mate bij een poging tot systematisering verstand, terwijl ook de wetenschappelijke fundering bleef ontbreken. Aldus ging de vernieuwingsbeweging onder een gebrek aan overtuigingskracht lijden, waarvan de voorstanders der traditionele, kunstmatige schoolatmosfeer dankbaar gebruik maakten. Zo zijn we tot een toestand gekomen waarin de vernieuwing van opvoeding en onderwijs van verschillende zijden wordt bedreigd: uitwendig door de geest des tijds, inwendig door verstarring, door gebrek aan fundering en door onderlinge strijd tussen de verschillende concepties en systemen.'¹²

Om het vernieuwingsstreven alsnog ingang te doen vinden, kozen de wvo en *Vernieuwing* rond 1950 een nieuwe strategie: de periode van individuele pioniers was volgens velen voorbij, nu was het zaak onderwijsvernieuwings-experimenten wetenschappelijk te funderen en van daaruit op grotere schaal te implementeren.

De koerswijziging wordt gemarkeerd door het aftreden van Kees Boeke als voorzitter van de wvo in 1954. Na enige jaren werd hij in 1958 opgevolgd door Leon van Gelder, grondlegger van de Nederlandse onderwijskunde. Terwijl de charismatische Boeke mensen wist te inspireren met algemeen-pedagogische vergezichten en kleinschalige experimenten, zocht Van Gelder nadrukkelijker aansluiting bij de wetenschap en het onderwijsbeleid. De rijksoverheid werkte immers sinds 1945 aan de reorganisatie van het onderwijsbestel. Direct na de oorlog had Gerrit Bolkestein als adviseur van minister Van der Leeuw een *Schema van de organisatie van het onderwijs* (1946) opgesteld. Evenals het rapport van de Vernieuwingsraad had het Schema-Bolkestein op de korte termijn geen effect, maar in 1951 presenteerde minister F.J.Th. Rutten een nieuw voorstel. Dit *Onderwijsplan* vertrok vanuit de gedachte dat het onderwijs een taak had te vervullen op het vlak van de algemene en sociale vorming van leerlingen. Daarmee begon een constructieve overheidspolitiek, die in 1968 een voorlopig hoogtepunt vond in de de Wet op het Voortgezet Onderwijs, ofwel de 'Mammoetwet' en later werd aangevuld met onder andere de *Contourrennota* (1975) van PVDA-minister Van Kemenade.¹³

Binnen de kring van *Vernieuwing* werd aanvankelijk niet al te positief gereageerd op de overheidsplannen. In augustus 1966 zag de redactie nog geen reden 'te gaan jubelen over wat bereikt is'.¹⁴ Een jaar later sloeg de redactie daarentegen een opvallend positieve toon aan: 'Eindelijk is het onderwijs in Nederland in beweging.' De Mammoetwet werd beschouwd als 'eerste golf van een vloed, die komt opzetten, want ze brengt ook buiten het voortgezet onderwijs konsekwenties met zich mee', bijvoorbeeld ten aanzien van de 'concepties' over het lager onderwijs en de verhouding tussen kleuter- en basisonderwijs. 'Langzamerhand krijgen we – in den brede – wat meer zicht op een 'sluitend geheel van onderwijsvoorzieningen', op de continuïteit

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

in het onderwijsleerproces van kleuterschool tot universiteit,' juichten de vernieuwers. Dat vereiste wel een nieuwe daadkracht: 'Nu (...) kunnen we niet langer volstaan met praten en discussiëren, maar worden we gedwongen te handelen, want op korte termijn moet het nu 'gaan gebeuren'. Er zijn nieuwe zakken gereed gemaakt; er *moet* wijn in gegoten worden. Maar *welke* wijn zal dat zijn?'¹⁵

Politisering en polarisering, 1967-1980

Aansluitend bij het progressieve momentum in de samenleving organiseerde de wvo in oktober 1969 een congres over 'Onderwijs en Verandering'. Via dit congres wilde Van Gelder invloed uitoefenen op de richting van het onderwijsbeleid van de rijksoverheid, maar dat mislukte faliekant. Er ontstond namelijk een groot conflict tussen verschillende generaties vernieuwers. De aanwezige 'kritiese leraren' verweten de wvo-vernieuwers een 'standsorganisatie' te zijn, die zich beperkte tot marginale veranderingen in de bestaande onderwijspraktijk.¹⁶ Deze confrontatie was voor de Jenaplan-pionier Suus Freudenthal aanleiding zich terug te trekken uit de centrale werkgroep van de wvo, en later ook uit de redactie van *Vernieuwing*.

De lezers van het tijdschrift kregen weinig informatie over het dramatisch verlopen congres, maar in oktober 1970 werden zij wel vergast op het artikel 'De school van de hopelijk nabije toekomst'. Het was geschreven door Cees van Baalen, leraar wiskunde en lid van de Amsterdamse werkgroep Kritiese Leraren. In zijn artikel poogde Van Baalen de wvo-kring duidelijk te maken wat de Kritiese Leraren nu precies wilden:

'Wij kritische leraren vinden dat het bestaande onderwijs kinderen aanpast aan eisen van een autoritaire technokratie, die meestal bekend staat onder de naam democratische welvaartstaat. Wat daar algemene ontwikkeling heet, noemen wij eenzijdige intellectuele verdroging. Wat nu aangeleerd wordt als orde en netheid, voelen wij aan als insnoering en versplintering van de persoonlijkheid. Wat in de wet staat als het opvoeden in de maatschappelijke deugden en christelijke waarden zien wij als het kweken van levende doden.'¹⁷

Van Baalen concludeerde dat de zaken per direct radicaal anders moesten worden aangepakt. Concreet stelde hij voor school-leefcentra te realiseren, waar kinderen vanaf hun twaalfde als groep konden wonen, werken en leren. Alleen door kinderen los te maken van de volwassenen (ouders, leerkrachten) in hun omgeving, zouden zij zich tot zelfsturende persoonlijkheden kunnen vormen.

Het artikel leidde tot een storm van reacties, waarvan een deel in *Vernieuwing* van maart 1971 werd gepubliceerd. De meeste auteurs staken de draak met de plannen van Van Baalen, maar de 'oude' montessoriaan Herman Jordan verklaarde 'de grondgedachte' van het plan volkomen te delen.¹⁸ P. Hoogen-

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

boom, oud-medewerker van De Werkplaats, zag zelfs enige parallelen met het utopisch-idealisme van Kees Boeke, maar typeerde de kritiese leraar ten slotte als een 'oppervlakkige kletskeur' en een 'binnenstebuiten gekeerde kleinburger'. Ondanks de heftige reacties op Van Baalens artikel meende redactievoorzitter E. Pelosi dat zowel de 'idealisten' als de 'realisten' bestaansrecht hadden en in 1971 trad de kritiese leraar toe tot de redactie van *Vernieuwing*.¹⁹

Hoezeer de tijden en terminologieën begin jaren zeventig waren veranderd, blijkt uit de nota *Op de tweesprong* (maart 1972). Had de redactie eerder altijd geprobeerd zich in politiek en levensbeschouwelijk opzicht 'neutraal' op te stellen, nu ontvouwde ze plannen over de omvorming van *Vernieuwing* tot een blad 'waarin de praktijkervaringen van de anti-kapitalistische onderwijsoppositie verbonden werden aan een kritiese, theoretische reflectie op de economische, ideologische en politieke functie van het onderwijs in onze laatkapitalistische maatschappij'.²⁰ Bij de wvo-contactconferentie in maart 1973 bleek echter dat er geen eensgezindheid bestond over de nieuwe koers, noch binnen de redactie van *Vernieuwing* noch binnen de wvo als geheel.²¹ Ook Jan Muusses, uitgever en lid van de centrale werkgroep, had grote bezwaren tegen het voorgestelde redactiebeleid. Hij vond het anti-kapitalistische uitgangspunt te smal en leed nu al 'duizenden gulden' verlies op *Vernieuwing*.²² De ideologische richtingenstrijd resulteerde ten slotte in een splitsing van de redactie.

De radicale tak scheedde zich af en publiceerde vier jaargangen van het nieuwe tijdschrift *Over onderwijs: krant van en voor werkers in het onderwijs* (1977-1980), een uitgave van het Socialisties Onderwijsfront te Nijmegen. *Vernieuwing* bleef het orgaan van de wvo en na de gebruikelijke zomerstop verscheen in augustus 1973 weer een regulier nummer van het 'oude' tijdschrift. Het tijdschrift had wel een nieuwe naam gekregen: *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij*. In het colofon presenteerde de redactie het vernieuwde blad als een 'open forum van en voor mensen die bereid zijn om de bestaande maatschappij ter discussie te stellen en te werken aan de opbouw van een socialistische maatschappij'.²³ Tijdens een redactieberaad in oktober werd vastgesteld dat 'socialisme, praktijk en theorie' de drie kernwaarden van het redactiebeleid zouden zijn.²⁴

Terwijl er in het afgescheiden blad *Over onderwijs* vooral werd getheoretiseerd over socialisme en onderwijsvernieuwing, richtte *Vernieuwing* zich in de jaren 1970 nadrukkelijk op de onderwijspraktijk. Er werd bericht over allerlei nieuwe vormen en inhouden van onderwijs, zoals experimenten met combinaties van arbeid en leren, de middenschool, mondiale vorming, vredes- en milieuopvoeding en vooral projectonderwijs. Met name over het projectonderwijs op het Wageningen Lyceum verschenen in *Vernieuwing* diverse artikelen. Dit was te danken aan redacteur Anne-Ruth van Kammen, docente biologie op deze school. Samen met andere leerkrachten was zij in het schooljaar 1972/1973 begonnen met vakprojecten. Daarmee wilde de projectgroep enerzijds vormgeven aan een niet-autoritaire samenwerking

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

tussen leerlingen en docenten, anderzijds zoeken naar manieren om de leermotivatatie van leerlingen te bevorderen, het verwerven van kennis te verbinden met de samenleving, en bij leerlingen een 'kritiese, onderzoekende houding' te bevorderen.²⁵

1981-1995: fusietijdschrift in eigen beheer

Na de scheuring kregen beide tijdschriften te maken met financiële problemen, waardoor de redacties van *Vernieuwing* en *Over onderwijs* na zeven jaar besloten samen verder te gaan.²⁶ In januari 1981 rolde het eerste nummer van *Over: vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* van de drukpers. Omdat Jan Muusses een jaar eerder afstand had gedaan van zijn uitgeverij, werd het blad in eigen beheer uitgegeven door de nieuw opgerichte Stichting *Vernieuwing*. Om duidelijk te maken dat er sprake was van een nieuw begin, verscheen het januarinummers als aflevering 1 van jaargang 1. Het redactioneel beklemtoonde de noodzaak van samenwerking en solidariteit tussen vernieuwers onderling, want:

'onder het mom van de economische en maatschappelijke crises [zullen de komende jaren] ongetwijfeld zware aanslagen gepleegd (...) worden op de mogelijkheden voor verder vernieuwingen in het onderwijs. Tegenover die reactie (...) is samenwerking en solidariteit noodzakelijk tussen al die mensen in de praktijk van het onderwijs die weten en voelen dat onderwijs iets anders en beters kan zijn dan een instituut om kinderen te wennen aan – en in te passen in maatschappelijke verhoudingen die gebaseerd zijn op uitbuiting, onderdrukking en machtsongelijkheid.'²⁷

De redactie legde zich niet vast op een bepaalde formule, maar wilde een 'doorgeefluik' zijn voor vernieuwende inzichten en praktijken op het zeer brede terrein van onderwijs en 'de strijd van achtergestelde en onderdrukte groepen buiten het directe onderwijsveld'. Vanaf 1984 zocht de redactie ook weer aansluiting bij de geschiedenis van het tijdschrift 'en haar verbondenheid met de vernieuwingsbeweging uit de jaren dertig, die in de jaren zestig en zeventig een nieuwe impuls kreeg'.²⁸ De nummering van de jaargangen werd aangepast, zodat er in 1984 sprake was van de 43^e jaargang. De naam werd gewijzigd in *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij*.

Inhoudelijk had de redactie in de jaren 1980 speciale belangstelling voor het beroepsonderwijs en de aansluiting met de arbeidsmarkt, waarover verschillende themanummers verschenen. Ook het thema opvoeding en onderwijs in een multiculturele samenleving kreeg veel aandacht. Het eerste nummer van *Over: vernieuwing* stond geheel in het teken van 'taalonderwijs en onderwijs aan buitenlanders'. Omdat het onderwijssysteem de 'dominante witte culturele traditie' niet langer zou reproduceren, pleitte de redactie steeds voor aanpassing van het onderwijs aan de nieuwe samenleving. Dat vereiste voor alles een multicultureel bewustzijn van leerkrachten, en daarom

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

presenteerde de redactie in december 1983 een themanummer over Interkultureel Projekt-onderwijs op de Pedagogische Akademie. Daarnaast berichtte *Vernieuwing* op een positieve wijze over het middenschoolexperiment. Dit was (ook) in deze jaren niet bepaald vanzelfsprekend. Zo betoogde de Rotterdamse onderwijssocioloog Han Leune in 1982 dat het vanwege de overheid gestimuleerde experiment moest worden afgebroken, omdat het schadelijk was voor de culturele emancipatie van de groepen voor wie de middenschool eigenlijk bedoeld was. 'Terug naar af dus,' schreef de redactie: 'de no-nonsense-variant van een 'realistische' onderwijswetenschap die overdracht van kennis weer in ere herstelt en pleit voor toetsbare kwaliteit in plaats van 'vage' sociaal-emotionele doelstellingen'.²⁹

In november 1984 organiseerde de redactie een medewerkersdag, bedoeld om de strategie voor de toekomst nader te bepalen. Blijkens een verslag – getiteld: 'Vernieuwing, tegen de verdrukking in' – had *Vernieuwing* het moeilijk. Zo moest het tijdschrift concurreren met de opkomende onderwijs-journalistiek in dagbladen en andere tijdschriften. Bovendien was de belangstelling van 'progressief Nederland' verschoven van opvoeding en onderwijs naar andere aandachtsgebieden, zoals antiracisme, vrede en milieu. Volgens de aanwezigen was er ook geen sprake meer van een 'samenhangende onderwijs-vernieuwings-beweging', terwijl allerlei mensen in de praktijk degelijk wel vernieuwende initiatieven ontplooiden.³⁰ Het was echter de vraag hoe de redactie daar zicht op kon krijgen. Er werd ten slotte besloten tot een meer journalistieke aanpak, waardoor er vaker interviews en discussieartikelen in het tijdschrift verschenen. Daarmee poogde de redactie tegelijkertijd het contact met 'de praktijk' te behouden en versterken. Om draagvlak te creëren en netwerken op te bouwen, organiseerde de redactie tevens studiedagen rondom themanummers die in samenwerking met deskundige personen en instanties werden gemaakt. Op die manieren poogde de redactie ook invloed uit te oefenen op de onderwijspraktijk en de publieke discussie, en creëerde ze – deels los van de wvo – haar eigen beweging en elan.

De themaformule werd gecombineerd met het werven van subsidies, waardoor de redactie van *Vernieuwing* haar eigen voortbestaan waarborgde. Sommige nummers verkochten buitengewoon goed en waren zeer spraakmakend, zoals *Blikken en blozen. Seksualiteit en erotiek in het onderwijs* (september 1985) dat de aanleiding was voor een redactioneel tv-optreden in de talkshow van Karel van de Graaf. Desondanks waren er steeds minder mensen die zich blijvend aan *Vernieuwing* verbonden, zodat het aantal abonnees daalde. De prominente wvo'er Hermen Jacobs, sinds 1986 voorzitter van de Stichting *Vernieuwing*, wist raad. Onder zijn leiding fuseerde *Vernieuwing* in 1987 met *Onderwijs en opvoeding*, een tijdschrift dat in 1948 was ontstaan als orgaan van het Paedagogisch Studiecentrum van de Nederlandse Onderwijzers Vereniging, later het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS).³¹

Beide bladen gingen vanaf januari 1987 samen verder als *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*.³² In het redactioneel schreven

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

Karel Baerwaldt en Jan ten Thije dat de betekenis van 'onderwijsvernieuwing' anno 1987 moeilijk was te verwoorden: dankzij 'het zogenaamde constructieve overheidsbeleid' waren de 'structuren en verhoudingen permanent in beweging'. Maar beweging was volgens de redacteurs niet noodzakelijkerwijs vernieuwing van onderwijs en opvoeding. De redactie van het nieuwe tijdschrift zag het daarom als haar taak 'vernieuwingspraktijken op te sporen, te verslaan en te beschouwen. Bij de beoordeling vormen de doelstellingen gericht op opheffing van maatschappelijke ongelijkheid en democratisering van menselijke verhoudingen een uitgangspunt'.³³

Deze redactionele lijn kwam onder andere tot uiting in het themanummer *Onderwijs gewogen*, dat in september 1987 verscheen in samenwerking met de redacties van *Mensenkinderen*, *Montessori Mededelingen*, *Midden-School* en *Vrijspraak*. Met dit nummer beoogde het pas nieuwe Samenwerkingsverband van Organisaties voor Onderwijsvernieuwing (sovo) een tegenwicht te bieden aan de richting van het onderwijsbeleid. Daarin werd het begrip 'kwaliteit' volgens de samenwerkende vernieuwers te zeer verengd tot datgene wat meet- en toetsbaar was, terwijl de discussie eigenlijk moest gaan over de pedagogische kwaliteit van het onderwijs. In het nummer werd daarom aandacht gevraagd voor onderwerpen als de productie van (eigen) leermiddelen, nieuwe vormen van beoordeling en rapportage, de rol van de leerkracht, doorstroming en selectie, en contacten met ouders.³⁴ Vanaf januari 1988 verscheen het onafhankelijke tijdschrift *Vernieuwing* structureel in samenwerking met het sovo, waarin ook de wvo was opgenomen.³⁵

Een paar maanden later kreeg *Vernieuwing* te maken met een financiële ramp. Uitgeverij Muusses, die nog wel de abonnementenadministratie verzorgde, stond op het punt van een faillissement en had surséance van betaling aangevraagd. Daardoor kon de Stichting *Vernieuwing* niet beschikken over de abonnee-inkomsten. Dat betekende 'een acute financiële nood, en mogelijk een strop van 90.000 gulden, wat het blad ernstig bedreigt'. De redactie vroeg de lezers hulp in de vorm van donaties en leningen.³⁶ Mede dankzij subsidies van de Stichting tot bevordering van het Maatschappelijk Emancipatieproces en een legaat van oud-redacteur Brecht van den Muijzenberg slaagde *Vernieuwing* erin bij de start van de vijftigste jaargang uit te pakken met een goudkleurig themanummer over onderwijsvernieuwing en educatief uitgeven, dat was opgedragen aan de in 1989 overleden Jan Muusses. Aansluitend organiseerde de redactie een drukbezochte studiedag over 'Het leermiddel in de school'.

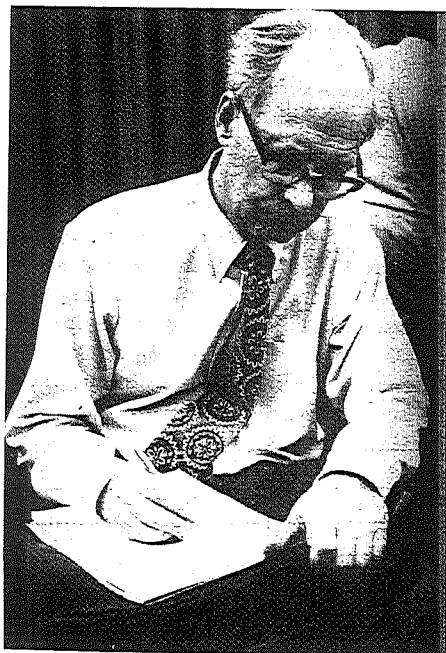
Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

1995-2008: opvoeding, onderwijs en maatschappelijke ongelijkheid

Sinds 1981 hadden redacteurs van *Vernieuwing* een veelomvattende taak. Omdat het blad in eigen beheer werd uitgegeven, was de redactie verantwoordelijk voor zowel inhoudelijke als materiële zaken, zoals de productie en distributie. En daar kwam de organisatie van studiedagen dan nog bij.

In 1995 kondigde de redactie daarom verheugd aan dat *Vernieuwing* voortaan zou verschijnen als uitgave van een samenwerkingsverband tussen de Stichting *Vernieuwing* en de educatieve uitgeverij Van Gorcum in Assen. De professionals van Van Gorcum gingen zich wijden aan de opmaak, de druk, het werven van advertenties, de publiciteit en de abonnementsadministratie. Daardoor kon de redactie zich volledig richten op de inhoudelijke vulling van het blad.³⁷

Vanaf het midden van de jaren negentig kenmerkt het redactiebeleid zich door een sterke belangstelling voor opvoedingsvraagstukken. Naast bijdragen over de didactiek van bijvoorbeeld reken- en taalonderwijs en onderwijsvernieuwingen als het VMBO en het Studiehuis verschenen er daarom regelmatig artikelen en nummers over zaken als de (verschoolsing van de) kinderopvang, segregatie en sociale cohesie. In deze lijn past ook de interesse voor 'de Brede school'. Hier vond de redactie een eigentijdse en aansprekende uitwerking van haar idealen omtrent de bestrijding van maatschappelijke ongelijkheid via de integratie van onderwijs en opvoeding.³⁸ Onder het motto 'Brede school. De comeback van het hele kind' verscheen in januari 1998 een special, waarin redacteur Saskia van Oenen wees op de continuïteit tussen het streven naar een 'integraal jeugdbeleid' en reformpedagogische idealen omtrent de sociale en emotionele vorming van kinderen.

Vernieuwing jaargang 45, nummer 12, januari/februari 1986, pag. 50
foto: onbekend

goede

Aad van Ou

'In de Middeleeuwen zou van Baalen, Kritiese Ler vele etappes gekend: wiskunde aan een Monte van de Kritiese Leraren, o 'Vernieuwing' en docent: Amsterdam. Sinds enke het haat

'Als je probeert te achterhalen ooit bij onderwijsvernieuwing be gekomen, kun je bijna niet me Psychologische haan In mijn

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

Ofschoon de redacteurs sinds 1995 waren vrijgesteld van praktische zaken rondom de productie en distributie van het tijdschrift, kostte de inhoudelijke kant van het redactiewerk zoveel tijd en energie dat de organisatie van studiedagen stilviel. In deze periode verwaterden ook de oude relaties tussen de beweging van onderwijsvernieuwers en de redactie van *Vernieuwing*, die grotendeels ging bestaan uit academici, beleidsmakers en medewerkers van verzorgingsinstellingen. Bovendien traden sleutelfiguren als Herman Jacobs en Nathan Deen, beiden betrokken bij zowel de wvo en de sovo als de Stichting *Vernieuwing*, vanwege hun leeftijd op de achtergrond. Hoever sovo en het tijdschrift *Vernieuwing* uit elkaar waren gedreven, blijkt uit het feit dat de redactie vanaf september 1998 geen melding meer maakte van het bestaan van sovo. Nergens in het blad werd deze beslissing nader toegelicht.

In 1999 greep de redactie het zestigjarig bestaan van het tijdschrift aan om terug te blikken op de geschiedenis van onderwijsvernieuwing in Nederland. In het jubileumnummer werd geconstateerd dat de beweging steeds meer in handen was geraakt van de overheid, met alle bureaucratische compromissen vandien. De redactie presenteerde echter geen antwoord op de vraag hoe het nu verder moest met de onderwijsvernieuwing in Nederland. Onder het motto 'Alles moet anders! Onderwijsvernieuwing nieuwe stijl' deed de redactie in december 2001 wel een poging een toekomstvisie te presenteren. In het redactioneel stelden Dirk Willem Postma en Frank Studulski de vraag of de school nog wel het meest geëigende concept was om onderwijs en vorming mee te realiseren. Zij zochten daarom naar concrete initiatieven die zich in de marge van het heersende systeem ontwikkelden, zoals thuisonderwijs, de leefwerkschool Eigenwijs in Nijmegen en Slash/21, een schoolvorm waarin met behulp van informatie- en communicatietechnologie werd getracht tot een radicale doorbraak van het klassensysteem en de vakgerichte indeling van het curriculum te komen. 'Interessante ontwikkelingen, maar wordt het allemaal anders?' waren de laatste woorden van het redactioneel.³⁹ Datzelfde jaar namen oud-vernieuwers Anne Ruth Wertheim (van Kammen) en Hermen Jacobshetinitiatief tot de rubriek 'Vernieuwers van vroeger'. Tot februari 2004 verschenen er onregelmatig portretten van vernieuwingspioniers als Jan Ligthart en Theo Thijssen, Brecht van den Muijzenberg, Suus Freudenthal, Leon van Gelder en Jan Muusses.

Uitgever Jan Muusses (1912-1989) is een cruciale figuur in de geschiedenis van *Vernieuwing* en de wvo. Hij was secretaris van de centrale werkgroep, organisator van de vele wvo-congressen, en redactielid. Bijna vijftig jaar lang, van 1938 tot 1981, verzorgde de firma Muusses ook de uitgave van het tijdschrift *Vernieuwing*. Dat was niet altijd kostendekkend, maar Jan Muusses gebruikte zijn uitgeverij en drukkerij voor alles om zijn idealen omtrent een vreedzame en sociale samenleving te realiseren.⁴⁰ Rond de eeuwwisseling kreeg *Vernieuwing* echter te maken met een zakelijker uitgever die op zijn minst quitte wilde draaien. Vanwege dalende abonneetallen stelde Van Gorcum een nieuwe redactieformule voor. De artikelen moesten korter en meer praktijkgericht, de

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

inhoud van elk nummer moest gevarieerder. Daarnaast werd geprobeerd via een website meer discussie en interactie met lezers te genereren. De wijziging van de redactieformule leverde echter niet de benodigde toename van abonnees op. Nadat Van Gorcum had aangegeven niet langer een verliesgevend blad in de lucht te willen houden, beraadden de redactie en het bestuur van de Stichting *Vernieuwing* zich op de toekomst. In de zomer van 2005 werd voor het eerst overwogen ermee te stoppen. Velen wilden liever geen einde maken aan een zo lange geschiedenis, maar tegelijkertijd zagen ze in financieel en organisatorisch opzicht geen toekomst meer voor een onafhankelijk en door vrijwilligers gerund tijdschrift dat moest concurreren met zowel de bladen van de 'traditionele' vernieuwingsbewegingen als de vakdidactische tijdschriften en de bladen die vanuit de verzorgingsinstellingen en de overheid werden verspreid.

In december 2007, vlak voor het zeventigjarig jubileum, verscheen het laatste nummer van *Vernieuwing*. 'Een punt zetten achter zeventig jaar traditie valt ons zwaar,' schreef Joke van der Zwaard namens de redactie. 'Het is alsof we het werk van Kees Boeke en alle andere bevlogen onderwijsvernieuwers die *Vernieuwing* gemaakt hebben, wegstoppen in een paar archiefdozen. Het is ook helemaal niet het goede moment. De vanzelfsprekendheid en arrogantie waarmee momenteel de onderwijsvernieuwingen van de laatste veertig jaar worden afgebrand, schreeuwt om een kritisch en gedegen tegengeluid. (...) Terwijl de conservatieve onderwijscritici teruggrijpen op nostalgische fantasieën over hun onderwijs van voor de Mammoetwet, kan *Vernieuwing* terugvallen op concrete verslaglegging en grondig denkwerk over de onderwijsvernieuwingen van onderop en van bovenaf.'⁴¹ Het boek *Zeventig jaar onderwijsvernieuwing in Nederland* getuigt daarvan.

Noten

- 1 Kees Boeke (1938). *Vernieuwing. Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 1 (1) 1-3.
- 2 Onderwijsvernieuwing (1939). *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 2 (1) 9-11. Vgl. G. Bolkestein, Ter inleiding (1945). *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 4 (28) 1-2. G. Bolkestein. *Website Parlement en Politiek* (www.parlement.com).
- 3 W. Terpstra (1940). Gelovig den werkelijk gelovige volgen. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 2 (16) 193.
- 4 W. Terpstra (1941). Mededeeling. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 3 (20/21). In hetzelfde nummer: Kees Boeke (1941). Bij het heengaan de algemeen-redacteur.
- 5 G. Groeneveld (2003). Censuur. In: Marieke van Delft en Clemens de Wolf (red.), *Bibliopolis. Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland*. Zwolle: Waanders, 231.
- 6 Ella Vogelaar (1986). Onze kinderen zullen onze rechters zijn. Brecht van den Muijzenberg: onderwijsvernieuwing en partijpolitiek. *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 45 (1/2) 36-40; Hermien van Veen (1986). Wijbrecht Willemse. *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland* 1. Amsterdam: nsg, 152-153; W. van den Muijzenberg-Willemse. *Website Parlement en Politiek* (www.parlement.com).
- 7 Brecht van den Muijzenberg-Willemse (1945). 'Bezinning op onze taak. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 4 (28) 8-10.
- 8 J.R. Janssen (1960). De wedergeboorte van de wvo in 1945. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 18 (173) 179-181. Vgl. Saskia Grotenhuis (1998). *Op zoek naar middelbaar onderwijs. nms, gymnasium, mms en lyceum in discussie tussen 1900 en 1970*. Amsterdam: Boom, hoofdstuk 5: De 'mislukte doorbraak' van Boeke en Van der Leeuw.
- 9 Redactie (1939). De wvo in 1938. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 1 (9) 281; Redactie (1947-

1948). wvo Nieuws. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 6, 358.

- 10 Brecht van den Muijzenberg (1947-1948). Paasconferentie wvo te Amsterdam, 30, 31 maart-april 1948. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 6, 525.
- 11 Idem 528.
- 12 Redactie (1951). Ten geleide. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 10 (86) 1-3.
- 13 Grotenhuis, *Op zoek naar middelbaar onderwijs* 155-156.
- 14 Redactie (1966). Dit nummer - deze jaargang. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 25 (241) 1-3.
- 15 Redactie (1967). De koers. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 26 (252) 1-4.
- 16 Jan Muusses (1973). Deze maand II. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 31 (315) 182.
- 17 Cees van Baalen (1970). De school van de hopelijk nabije toekomst. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 29 (287) 101-104.
- 18 Redactie (1971). De school van de hopelijk nabije toekomst. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 29 (292) 297-315.
- 19 E. Pelosi (1972). Over realisme en wensdromen. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 30 (301) 201.
- 20 Hans Boot (1973). Deze maand I. *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* 31 (315) 181.
- 21 Peter van Stapele (1980). Weg uit twee wegen. *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 39 (397) 27-38.
- 22 Muusses, Deze maand II.
- 23 Colofon (1973). *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 32 (318).
- 24 Redactie (1973). Redactieberaad. *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 32 (321) 101-102.
- 25 De Projektgroep Wageningen (1978). Overzicht van de historische ontwikkeling van het projekt-onderwijs aan het Wageningen Lyceum. *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 36/37 (370/371) 3-14.
- 26 Van Stapele. Weg uit twee wegen.
- 27 Redactie (1981). Redactioneel. Over: vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij 1 (1) 2.
- 28 Redactie (1984). Aan de abonnees. *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 43 (1) 5.
- 29 Redactie (1983). Redactioneel. Over: vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij 3 (5) 5.
- 30 Redactie (1985). Vernieuwing, tegen de verdrukking in! Het redactiebeleid ter discussie. *Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij* 44 (4) 2-9.
- 31 Saskia van Oenen (1993). 'Ik houd ervan dingen in beweging te brengen'. Hermen Jacobs: vijftig jaar onderwijsvernieuwing in eigen persoon. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 52 (8) 25-28.
- 32 Redactie (1987). Inhoud. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 46 (6) 2.
- 33 Redactie (1987). Redactioneel. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 46 (6) 3.
- 34 Redactie (1987). Redactioneel. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 46 (7) 2-3.
- 35 Redactie (1988). Wisseling. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 47 (1) 2.
- 36 Redactie (1988). Aan onze lezers. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 47 (3) 2.
- 37 Redactie (1995). Vernieuwing en Van Gorcum gaan samenwerken. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 54 (1) 18.
- 38 Vgl. de specials *Zoals de Brede school* (januari 1997) en *De Brede school. De comeback van het hele kind* (januari 1998).
- 39 Dirk Willem Postma en Frank Studulski (2001). Alles moet anders! Onderwijsvernieuwing nieuwe stijl. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 60 (10) 4-7.
- 40 Jan ten Thije (1989). In memoriam Jan Muusses. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 48 (6) 2; Ingrid Koops en Jan ten Thije (1991). Opkomst en ondergang van een familiebedrijf. Jan Muusses: uitgever en onderwijsvernieuwer. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 50 (1) 25-33.
- 41 Joke van der Zwaard (2007). Vernieuwing verdwijnt als tijdschrift. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 66 (6) 15-17.

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in

Historie
Vernieuwing,
tegen de
verdrukking in